

Lucian Boia în limba germană

Julia RICHTER

Conceptul de *transfer cultural* face din ce în ce mai des obiectul cercetării. Se poate observa însă că, chiar dacă este un fenomen central al transferului, procesul de traducere în sine nu este suficient luat în seamă. Se discută despre preluarea unor idei, despre receptarea și interpretarea unui text dintr-un alt context cultural, însă tot pornind de la ideea că textul tradus este chiar originalul, doar că prezentat într-o altă limbă.

Nu este de mirare: traducătorul a fost mult timp perceput ca un prestator de serviciu transparent, care trebuie să aibă grijă ca litera de lege a originalului să rămână neatinsă în limba-țintă.

În postmodernitate, această imagine a început să fie problematică. Sensul textului nu se mai crea în actul scrierii, ci în actul receptării. Traducătorul, fiind și el cititor, inevitabil interpretează și el. Așa stând lucrurile, el devine personajul principal în procesul de transfer cultural, dobândind o poziție de putere care merită să fie analizată.

Volumul *Istorie și mit în conștiința românească* (Humanitas, 1997) de Lucian Boia a fost tradus în germană de Annemarie Weber în colaborare cu soțul ei, Horst Weber, și a fost publicat în anul 2003 sub titlul *Geschichte und Mythos: über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft (Istorie și mit; despre prezența trecutului în societatea românească)* la Böhlau Verlag (Köln), în colecția „Studia Transylvanica – Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde“ (*Cercul de studii pentru științe despre Siebenbürgen*).

Acest cerc de studii se ocupă de istoria și cultura Transilvaniei și și-a propus proiectul foarte laudabil să aducă în spațiul germanofon și texte recente din cultura românească. În anul 2003 au apărut două traduceri: Lucian Boia, *Geschichte und Mythos (Istorie și mit, Humanitas, 1997)* și Sorin Mitu, *Die ethnische Identität der Siebenbürger Rumänen (Geneza identității naționale la românii ardeleni, Humanitas, 1997)*. Traducătoarea cărții lui Boia este săsoaică și a lucrat din 1977 până în 1999 ca jurnalistă la ziare de limbă germană din România. În 1999 a emigrat în Germania.

Ce este foarte evident e că textul lui Boia nu poate avea, în traducerea germană, nici funcția și nici consecințele pe care le-a avut în România, unde e vorba de deconstrucția propriei istoriografie. Cartea, tematica ei și reacțiile pe care le-a produs sunt fenomene din interiorul societății românești. Care ar putea fi interesul pentru un cititor german, care ar putea fi motivele pentru traducerea cărții? Răspunsul logic ar fi: pentru a-l informa pe cititorul german fie despre tendințele în istoriografia română, fie despre modul în care Boia abordează concepte de tipul „mit” sau „imaginar”.

În căutarea interesului pentru piața germană m-am uitat mai întâi la recenziile publicate la apariția cărții în versiunea germană.

Cartea pare a fi un act de eliberare. Atacă pe un front larg dogmele de interpretare ale istoriografiei, atât de înrădăcinate, și măcelărește vacile sfinte ale genezei, ale continuității, ale unității, ale imaginilor despre sine și despre celălalt și despre marile personaje conducătoare, care ținesc la sublinierea unicității istoriei române. [...] Dezvăluind lucrurile [...], Boia a dat prin lucrarea lui impulsul mult întârziat și necesar pentru o conștientizare a deficiențelor istoriografice. (trad J.R.) (Binder-Iijima, 2005, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, 53: 333)

Cu alte cuvinte: traducerea cărții prezintă importanță pentru că dezvăluie deficiențele istoriografiei românești.

Chiar dacă cititorul german ar fi interesat să afle despre deficiențele istoriografiei românești, această afirmație a lui Kroner nu este mai puțin în opoziție cu părerea lui Boia. Pentru a evita orice neînțelegere în această privință, Boia scrie în introducerea ediției a doua:

Adaptarea, deformarea și mitificarea istoriei se înscriu într-o tipologie universală. S-a putut crede că așa fi identificat-o anume la români! Drept care unii s-au mâniat foarte (cum pot fi românii tratați cu o asemenea lipsă de respect!), iar alții s-au bucurat (bine că, în sfârșit, li se arată românilor greșelile făcute și drumul cel drept). Ar trebui și unii, și alții să se întristeze și să se bucure mai puțin. Nu doar românii tratează astfel istoria, ci toată lumea. (Boia 2003: 17)

Începe să se creeze impresia că este vorba de un conflict în interiorul României, adus, grație traducerii, în Germania, unde însă el nu poate fi înțeles ca atare. Pentru a înțelege opțiunile traducătoarei în cursul procesului de traducere, am supus textul unei analize a discursului. Un text este un sistem în care totul se leagă, în care forma, semantica și pragmatica depind una de alta. Pentru a arăta ce s-a întâmplat cu textul lui Boia în drumul spre limba germană ar trebui să fie discutat din mai multe perspective. Prezint aici doar două probleme, pe care le-am identificat făcând o critică a traducerii, și anume problema terminologiei și cea a nivelurilor. Aceste două probleme însă mi se par a fi destul de importante pentru a pune în evidență tendințele și modul de interpretare al traducătoarei.

Imaginarul este un concept foarte cunoscut în filosofie, ca fiind imaginea pe care ne-o facem despre ceva. Boia folosește termenul în sensul lui Sartre. În traducerea doamnei Annemarie Weber „imaginarul” este tradus foarte variat. Găsim soluții ca: *Imagination* (imaginație), *Wahrnehmung* (percepție) *Phantasieprodukt* (produs de fantezie), *Wachtraum* (vis în stare de veghe), *Luftschloss* (castel de aer / de nisip).

Imagination înseamnă, în terminologia pe care o folosește Boia, capacitatea de a percepe ceva. De exemplu, propoziția lui „Logica imaginarii își are regulile ei.” (Boia: 2005), retradusă din versiunea germană în română – lucru pe care-l fac cu cea mai mare rețineră –, sună după cum urmează: „Imaginația are logica ei proprie.” (Boia 2003: 54: „Die Imagination hat ihre eigene Logik.”). Propoziția „România Mare de la Nistru pînă la Tisa aparține incontestabil imaginarii politic de secol XIX și început de secol XX.” (Boia 2005: 216) a devenit „România Mare de la

Nistru până la Tisa, cum a fost lăudată de Eminescu, este fără îndoială produsul fanteziei politice a secolului XIX și a începutului de secol XX”:

Großrumänien vom Dnjestr bis zur Theiß, wie es von Eminescu besungen wurde, ist unzweifelhaft das Produkt der politischen Phantasie des 19. und beginnenden 20. Jahrhunderts. (Boia 2003: 154)

Unul din efectele acestei „variațiuni” în traducerea termenilor este impresia că ar exista o istorie bună, adevărată și una inventată, prin urmare inferioară. Conceptul „imaginar” exprimă ideea că nu putem vedea „adevărul”. Vedem lucrurile cu ochii noștri și le percepem cu un anumit filtru, în funcție de așteptările și de nevoile noastre. Cei care se ocupă de imaginar observă cum, de exemplu, o națiune interpretează istoria prin care a trecut. Nu interesează dacă acest imaginar este „adevărat” sau nu, ci care sunt cauzele și explicațiile pentru interpretarea imaginărilor respectiv.

A două observație legată de traducere, care mi se pare concludentă, este schimbarea nivelurilor de observație. Boia se află la un *meta-nivel*. Se uită detașat la ceea ce se zice despre români, observă care sunt tradițiile și imaginile care au creat imaginea de sine. Le analizează și explică cum s-au creat, cum au evoluat și cum au fost folosite.

Traducerea, pe de altă parte, se află la *nivelul faptelor*. Traducerea vorbește direct despre români: „Ospitalitatea românilor este incontestabilă” (*Die Gastfreundschaft der Rumänen ist unbestritten*. Boia 2003: 135), în timp ce în original e vorba de tradiții: „Ospitalitatea românească tradițională este incontestabilă”. Adjectivul „tradițional”, care nu apare în versiunea germană, schimbă cu totul semnificația propoziției.

„Istoriografia românească și românii în general sunt cu adevărat fascinați de formarea poporului român.” (*Die rumänische Geschichtsschreibung und die Rumänen allgemein sind ausgesprochen fasziniert von der Entstehung des rumänischen Volkes*. Boia 2003: 135), originalul fiind: „Insistența deosebită asupra «formării poporului» particularizează istoriografia și conștiința istorică românească.” (Boia 2005: 189).

În traducerea avem de a face cu un text care face diferența între o istorie adevărată și una ficțională. Conform afirmațiilor traducerii românii au o imagine de sine și o istoriografie care nu corespund cu realitate și care deci ar trebui să fie revizuite.

Aceiași concluzie a tras și Michael Kroner, care afirmă în ziarul „Siebenbuergische Zeitung”:

Cartea a apărut în România, în ciuda protestelor vehemente, în trei tiraje și a declanșat – cum era și de așteptat – o dezbateră, în care sunt puse în discuție nu numai istoria românească, ci și cultura românească și conștiința de sine colectivă (trad. J.R.).

Interpretarea aceasta există și în original, din partea celor care l-au criticat mult pe Boia, pentru că li s-a părut că cultura românească ar fi în pericol, motiv pentru care ei nu ar fi inițiat o traducere care exportă idei „denigratoare”.

Multe din operele lui Boia au apărut în limba franceză sau au fost traduse în franceză și engleză. Lucrarea *Istorie și mit* a fost tradusă și în engleză, dar și în limbile a două minorități din România: în germană și în maghiară.

Kroner și-a intitulat articolul „*Tabula rasa* cu istoria română” și vorbește despre o „revelație”. Este evident că pentru el este important să fie „măcelărite vacile sfinte ale genezei, ale continuității, ale unității și ale imaginilor de sine și de celălalt care ținesc să dovedească unicitatea istoriei românești”, cum zice Edda Binder-Iijima. Traducerea cărții *Istorie și mit* pare a fi avut nu Germania ca cultură-țintă, ci discursul nemților din România, cu care evident corespunde mult mai bine decât cu așteptările pe care le-ar fi avut cititorii germani specializați pe domeniu lui Boia.

Traductologul Erich Prunč a dezvoltat patru criterii de loialitate care, după părerea lui, trebuie respectate de traducător:

Trebuie respectată loialitatea față de autor: Citind traducerea din Boia, un specialist din Germania nu își poate da seama dacă are de-a face cu un filosof și istoric, ci rămâne cu impresia că Boia ar fi scris un eseu (un studiu) în afară terminologiei filosofice, iar lipsa lui de rigoare științifică merge până la faptul că pare a ști nici să citeze. În plus, interpretarea traducerii e deseori în opoziție directă cu ceea ce afirmă Boia.

Nici loialitatea față de cititorul traducerii nu este respectată, pentru că cititorul vrea să se informeze despre discuția în legătură cu istoriografia și va avea o imagine falsă. O traducere este mereu și o interpretare. Nu aici este punctul critic. Dar dacă toate lumea pleacă de la ideea că o traducere reproduce cât se poate de aproape originalul, atunci traducătorul trebuie să îl informeze pe cititor dacă se îndepărtează de original – altfel, fiind vorba de un fel de manipulare.

Prunč vorbește și de o loialitate în fața culturii de traductologie (așa a numit-o el), care la traducerea de față nu este nici ea respectată, traducerea fiind mai mult o exemplificare a butadei „traduttore – traditore”, decât o operă care trezește încredere în traducerii și traducători.

Prunč cere de asemenea o loialitate față de traducătorul el însuși, în sensul să nu depășească limitele lui morale sau etice. Este greu de spus din exterior dacă Weber a respectat acest criteriu de loialitate.

Când vorbim despre transfer și receptare în spațiul germanofon a operei lui Boia, este absolut obligatoriu să începem cu procesul de traducere, pentru că în procesul cu pricina s-a optat pentru o interpretare care va influența decisiv receptarea lui în acest spațiu cultural.

Bibliografie

- Boia, Lucian (2005): *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas.
Boia, Lucian (2003): *Geschichte und Mythos. Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft*, Deutsch von Annemarie Weber (unter Mitwirkung von Horst Weber), Köln: Böhlau (Studia Transylvanica).
Binder-Iijima, Edda (2005): *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 53, 2005, H. 2, S. 332-334.

Lucian Boia's Analysis of the History Discourse Translated into German

One expects translations to be illusive: people automatically assume that the target text coincides in every aspect with the source text. But the process of translation is dynamical – it is a process of understanding and decision-making, which brings about an interpretation of the source text according to various factors.

I focused my attention on the German version of Lucian Boia's "Istorie și mit în conștiința românească". It was published in 2003 by the Publishing House Böhlau, in the series *Studia Transylvanica*. With the aid of a coherence model and of the Descriptive Translation Studies I analyzed the source text and the target text. I set the results of this analysis in a cultural and historical context. The decisions in the process of translating should thus become transparent and be valuable for a critical analysis. Apart from this, it is an example of transfer of knowledge from Romanian into German, which comes to show what a great impact the process of translation has on the transfer.

*Universitatea din Viena,
AUSTRIA*

